

POLGÁR VAGY ÉRTELMISÉGI

Az egyenlőség jelszavát a polgár hirdette meg, azzal azonban mindmáig adós maradt, hogy a meghirdetett jelszót megnyugtató módon realizálja. Pedig a jogi-politikai, anyagi-szociális emancipáció sikere bizonyítja, jószándékban, őszinte törekvésben nincs hiány, a polgár valóban kész mindenkit magához emelni, mindenki számára magával egyenlő jogokat, lehetőségeket biztosítani. Az egyenlőség körüli bonyodalmak másból, abból származnak, hogy a mindenkit egyenlősítő, mindenkit a maga polgári szintjére hozó, a maga polgári szempontjait, létformáját abszolutizáló egykori "harmadik rend" egy bizonyos ponton túl a saját fölemelkedéséhez vezető utat torlaszolja el, saját magát nem képes teljes mértékben emancipálni.

Arról van szó, hogy az emancipációs folyamatot bekoronázni hivatott, a lét egyetemes szempontját individuálisan megközelíthetővé tevő eszmei-kulturális emancipáció az egyenlőség jelszavának polgári értelmezésén túlmutat, s ezért annak kezdeményezése meghaladja a polgár lehetőségét. Egyfelől az arisztokratikus-értelmiségi pozícióról kezdeményezett eszmei-kulturális emancipáció elégtelennek mutatja a polgári szempontot egyetemesnek föltüntető egyenlőségfölfogást, másfelől mégis egyenlőségről, az emberi lehetőségek egyenlőségéről, szabad érvényesítéséről beszélhetünk, amennyiben ezen emancipáció révén individuális döntése alapján bárki bármikor értelmiségi szerepkört vállalhat, a kultúra teljesértékű művelőjévé válhat. A jelenlegi abszurd helyzetben viszont, amely az eszmei-kulturális tényező érvényét vitatja, vagy egyenesen tagadja, a magunk részéről a polgári egyenlőségfogalom elégtelenségének, a polgári korszak dekadenciájának, egy kétévszázados fejlődési folyamat lezárulásának bizonyítékát látjuk.

Az emancipáció fogalmának ilyen, ontikus-kultúrtörténeti értelmezése a keresztény-zsidó együttélés kérdését új megvilágításba helyezi. Ezen együttélés nehézségeinek, fogyatékoságainak okát nem a jogi-politikai, anyagi-szociális egyenlőség érvényesítésének következtetlenségével, hanem azzal magyarázzuk, hogy gondolkodásunk mai polgári rendjén belül szükségszerűen elmarad zsidóság és kereszténység egymástól különböző, de egymást kiegészítő, egymást igénylő sajátos kultúrtörténeti nézőpontjának tudatosítása, ezen nézőpontok viszonyának világos belátása, értelmezése. Ugyanis nincs az a még annyira differenciált, a méltányosságra a lehető legteljesebben törekvő jogi, politikai, gazdasági stb. technika, amelynek erőfeszítései végül is ne minősülnének származásos tüneti kezelésnek, amikor a keresztény hagyományokra visszamenő, de hagyományait nem igazán ápoló, a gondolkodás polgári rendjén belül azt kellőmódon kezelni nem tudó s ezért óhatatlanul nemkívánatos, torz, ideologikus képződményeket produkáló európai társadalmakban egy, az eredeti kultúraalapításban részt nem vevő, de sem a keresztény kultúrával szembeni eredeti tartózkodását többé nem vállaló, sem a

szempontjaihoz való eszmei-kulturális illeszkedés lehetőségeit programszerűen nem kereső rétegek tolerálásáról kíván gondoskodni.

A tolerancia egyébként tipikusan polgári fogalom, toleranciáról a polgár beszél, akinek gondolkodási körét érdekei lehatárolják. Az arisztokratikus nézőpontot elfoglaló emberek nem egyszerűen eltűrik, elviselik egymást, hanem a kultúra, a lét egyetemes szempontjainak ismeretében a tőlük különbözőkben eleve partnereket látnak. A polgárság történelmi útkeresését lezáró eszmei-kulturális emancipáció, amely minden egyes polgárt felruház a teljes értékű eszmei-kulturális megnyilatkozás lehetőségével, a zsidóság beilleszkedésének, emancipálódásának folyamatát is kiteljesíti. Ezen folyamat kiteljesedése azonban ma már csak másodsorban jellemezhető az egykor visszaszorított helyzetben lévő, jogi-politikai-szociális diszkriminációt szenvedő népréteg rehabilitációjaként, hiszen Európa legtöbb országában ez a rehabilitáció már megtörtént. Keresztény és zsidó kultúrtörténeti szempontnak az arisztokratikus-értelmiségi pozícióban való kiegyenlítését mindenneke-lőtt az európai kultúra önmeghatározásaként, önmagára találásaként kell jellemezni.

Az eszmei-kulturális emancipáció igényét bárki fölismerheti, és szükségét bárki elismerheti, aki a problémák kezelésében eléggé következetes és eléggé őszinte. A gondolkodás polgári rendjét megbontó arisztokratikus-értelmiségi pozíció elfoglalásához, az eszmei-kulturális emancipáció kezdeményezéséhez azonban, úgy tűnik, még valamely különleges motiváció szükséges, nevezetesen az, amelyet a saját polgárosodásáért ugyan hagyományosan következetes küzdelmet folytató, de arra elfogadható esélyt mégsem kapó, a maga szempontjai érvényesítését a polgári világ horizontján önhibáján kívül továbbra sem találó magyar kultúra nyújt. Aki ma magyar nézőpontból a polgárosodás esélyeit latolgatja — úgymond korszerű módon — abban az abszurd helyzetben van, hogy a polgári gondolkodás a magyar kultúra szempontjait változatlanul elmaradottnak, "feudálisnak" mutatja, vagyis mint elfogadhatatlant, "szalonképtelent" elutasítja, tekintet nélkül arra, hogy félszáz év alatt a diktatúra a magyar társadalom hagyományos kereteit fölforgatta, s hogy a megújulni akaró és magát a polgári világgal elismertetni vágyó magyar társadalom ezt a diktatúrát hajlamai ellenére, önmagán erőszakot téve végeredményben aláztatosan elfogadta. Mi más tanulság vonható le ebből a példátlan esetből, mint — egy esetleges újabb ötven éves történelmi átnevelő tanfolyam vállalása helyett — annak az elismerése, hogy a velünk megesett dolgok alapján jogunk van a gondolkodás polgári rendjének elégtelenségére következtetni, illetve a gondolkodás tradicionalista arisztokratikus rendjének megújítására, mentalitásunk úgynevezett feudális csökevényeinek ártértelemezésére, az emberlét kérdéseinek valamely új, arisztokratikus-értelmiségi pozícióból történő átvilágítására vállalkozni.

Van valami meghökkentő abban, ha a modern Európa kellős közepén, a világcivilizáció szélsőségesen individualizált viszonyai között egy nép nemcsak polgárainak testi-lelki-szellemi boldogulásáról, nemcsak nemzetisége érvényesítéséről, hanem a bibliai zsidóságra emlékeztető vallásos megszállottsággal kultúrája sugallatairól s a bennük megnyilatkozó történeti igazságról gondolkodik. Nem

egészen indokolatlan a félelem, hogy ez a nép, egy történelemtagadó korban makacsul a történelem képviselőjére törekedve, és létezése anyagi föltételeiről, a maga evilági érdekeiről miatta megfélemedkezve — mint a zsidóság már kétezer éve — előbb-utóbb a történelem magányos tanújává (vértanújává, mártírjává) válik. A magyar kultúra azonban nem egy kiválasztott nép kultúrája, hanem az egyetemes kultúra része, s ily módon van esély arra, hogy a benne megfogalmazódó tapasztalat itt és most mindenki számára értelmezhető. És természetesen nemcsak a többi keresztény kultúra, hanem a zsidóság számára is, amelyet mintha bizonyos mértékig fenyegetne az a veszély, hogy a mai, kulturálisan-eszmeileg meglehetősen összekeveredett világban a történelem melletti tanúskodásba belefárad, lemond a történelem képviselőjére irányuló igényéről, és éppen ő válik a keresztény kultúra által kialakított világcivilizáció legkövetkezetesebb hordozójává, protagonistájává. A mi polgári világunk eszmei-kulturális emancipációját érvényesítő arisztokratikus-értelmiségi szempont nemcsak megújítja a zsidóság számára a kultúra, a történelem képviselőjének lehetőségét, de a történelem, a kultúra zsidó képviselőjét föltétlenül igényli is, mert annak híján a keresztény kultúrtörténeti tudat nem lehet teljes értékű, nem lehet ontikus, nem lehet az, aminek lennie kell. A magyar kultúra szerepe, úgy tűnik, éppen abban áll, hogy keresztény és zsidó kultúrtörténeti tapasztalat között közvetítsen, s így a történelem individuális képviselőjét lehetővé tegye.